

**Obserwacje mieszańca dzięciołów zielonego *Picus viridis*
i zielonosiwego *Picus canus* w Bytomiu oraz przegląd
literatury dotyczącej hybrydyzacji tych gatunków**

Hybrid between the Green Woodpecker *Picus viridis* and Grey-headed
Woodpecker *Picus canus* recorded in Bytom
and the survey of relevant literature

Szymon Beuch

ul. Nickla 27/6, 41-908 Bytom, e-mail: szymon.beuch@gmail.com

Abstract. On 23, 31.03, 03.05 and 26.10.2012 in old park in Bytom-Miechowice single hybrid of Grey-headed Woodpecker *Picus canus* with Green Woodpecker *Picus viridis* was observed. Such hybrids were noticed in Europe very rarely – in 1938 in Sweden, in years 1987, 1989, 1991 in Germany, in 2003 in Belgium and in western Russia from 1940. In Poland such individuals were observed in different parts of the country in 2002, 2004, twice in 2010 and three times in 2012. Described observation is the first record of hybrid *P. canus* x *P. viridis* in Silesia. Situation of forming mixed breeding pairs between these species occur very seldom. About 40 cases were described but they mostly fall apart already during courtship and no breeding success was noticed. Hybrids which were observed probably were a result of “extramarital” copulation or in a result of so called repeated (replacement) laying in which copulation is not preceded by complicated courtship behavior. Situation when more often hybrid at genus *Picus* sp. was being observed is a probably a result of increasing numbers and expansion of Grey-headed Woodpecker.

Key words: Woodpeckers, *Picidae*, Green Woodpecker *Picus viridis*, Grey-headed Woodpecker *Picus canus*, Upper Silesia, Poland, hybridization

Słowa kluczowe: dzięcioły, *Picidae*, dzięcioł zielony *Picus viridis*, dzięcioł zielonosiwy *Picus canus*, Górny Śląsk, Polska, hybrydyzacja

Dnia 23.03.2012 na wschodnich obrzeżach starej części Bytomia – Miechowic (woj. śląskie) przy ul. Ogrodowej słyszałem nietypowo brzmiący głos godowy dzięcioła, kojarzący się zarówno z głosem dzięcioła zielonego *Picus viridis* jak i zielonosiwego *Picus canus*. Ptaka tego udało mi się zobaczyć, jednak warunki obserwacji pozwoliły jedynie stwierdzić, iż nie był to typowy przedstawiciel któregoś z tych dwóch gatunków.

Dnia 31.03.2012 w Parku Ludowym w Bytomiu - Miechowicach, ok. 500 m od miejsca poprzedniej obserwacji ponownie usłyszałem ten sam nietypowy głos, a następnie zobaczyłem dwa dzięcioły z rodzaju *Picus*. Pierwszym z nich była samica dzięcioła zielonosiwego, natomiast drugi osobnik charakteryzował się cechami obu gatunków. Dzięcioła tego obserwowałem przez około godzinę. Ptak żerował, dość często zmieniając miejsce pobytu, a także regularnie się odzywał. Przez cały czas towarzyszyła mu samica dzięcioła zielonosiwego, choć nie stwierdziłem między ptakami żadnych zachowań seksualnych czy innych, mogących sugerować, że tworzą parę. Obserwowany osobnik wyraźnie reagował na imitowany przeze mnie gwizd dzięcioła zielonosiwego. Przerywał żerowanie i przelatywał mi nad głową odpowiadając głosem. Głos ten brzmiał wtedy dużo mniej pośrednio niż wcześniej i przypominał bardziej głos dzięcioła zielonosiwego.

Ponownej obserwacji tego ptaka dokonałem 03.05.2012 na terenie topolowej alei, w starej, przedwojennej części osiedla na ul. Feliksa. Ptak był bardzo aktywny głosowo, przemieszczał się po dość dużym obszarze, w tym również w miejscu obserwacji z 23.03.2012. Nie stwierdziłem już w jego pobliżu samicy innego dzięcioła. Przez ponad godzinę obserwacji ptak nie zdradzał też żadnych zachowań lęgowych. Kolejny raz prawdopodobnie tego samego osobnika widziałem też 26.10.2012 w Parku Ludowym.

Obserwowany ptak był zauważalnie większy od dzięcioła zielonosiwego, ale nie tak duży jak dzięcioł zielony. Sylwetka, a zwłaszcza kształt głowy, była również pośrednia pomiędzy obydwoma gatunkami. W locie widać było wyraźne zwężenie szyi względem głowy i tułowia, czym kojarzył się bardziej z dzięciołem zielonym. Większość głowy zabarwiona była szaro, bez odcienia zieleni. Od nasady szczęki, przez czoło, ciemnie i daleko na potylicę ciągnął się jaskrawoczerwony wąski pas (węższy niż czapeczka u dzięcioła zielonego). Na końcu tego pasa, na wysokości karku, widoczna była niewielka czarniawa plama. Od szczęki w stronę oka odchodził dość gruby czarny pas kończący się wąską czarną obwódką wokół oka. Od góry pas ten stykał się z czerwienią na czole. Od żuchwy na twarz wchodził grubszy i dłuższy niż u dzięcioła zielonosiwego czarny pas sięgający wyraźnie za wysokość oka. Zaraz przy dziobie, na kantarku, pas oczny oraz wąs zlewały się w jedną całość. Tęczówka była biaława z lekkim różowawym odcieniem. Widać to było jednak dopiero na zdjęciach, w terenie oko było jasne, ale nie tak jak u dzięcioła zielonego. Dziób był szarawy i długi jak u dzięcioła zielonego. Wierzch ciała (kark, plecy, pokrywy skrzydłowe) zabarwione były brudnozielono, zaś spód (pierś i brzuch) na kolor szarożółty. „Jarzębaty” wzór na podogoniu nie wchodził na boki ciała jak u dzięcioła zielonego, a ograniczał się jedynie do pokryw podogonowych. W locie żółty kuper ptaka wyraźnie odróżniał się od zielonego wierzchu, ale nie był aż tak jaskrawy jak u dzięcioła zielonego. Środkowe sterówki miały niewyraźne ciemnozielone prążkowanie, natomiast sterówki zewnętrzne wydawały się jednolicie zielone jak u dzięcioła zielonosiwego (fot. 1, 2.).

Obserwowany ptak przypominał nieco iberyjski podgatunek dzięcioła zielonego *P. viridis sharpei*, od którego różnił się posiadaniem wyraźnego czarnego pasa w kantarku sięgającym do końca oka, a także brakiem czerwieni na czarnym wąsie. Opisywany osobnik podobny był również do dzięcioła algierskiego *Picus vaillantii*, od którego różnił się obecnością czarnych piór nosowych, czarno obwiedzionym okiem oraz brakiem białego podkreślenia wąsa (Svensson 2001, van Duivendijk 2011).

Fot. 1. Mieszaniec dzięcioła zielonego *Picus viridis* i dzięcioła zielonosiwego *P. canus* obserwowany 31.03.2012 w Bytomiu-Miechowicach (fot. S. Beuch).

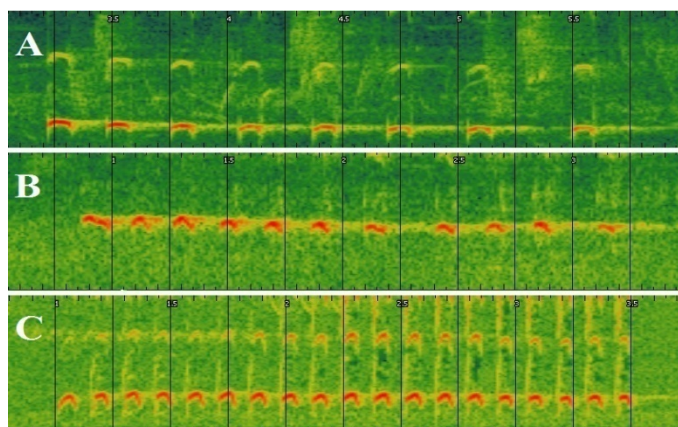
Photo. 1. Hybrid between Green Woodpecker and Grey-headed Woodpecker observed on 31.03.2012 in Bytom-Miechowice (Upper Silesia).

Fot. 2. Mieszaniec dzięcioła zielonego *Picus viridis* i dzięcioła zielonosiwego *P. canus* obserwowany 31.03.2012 w Miechowicach (fot. S. Beuch)

Photo 2. Hybrid between Green Woodpecker and Grey-headed Woodpecker observed on 31.03.2012 in Miechowice (Upper Silesia)

W trakcie obserwacji z 31.03. i 03.05.2012 udało się nagrać wydawane przez ptaka głosy. Nagrania te pokazują, że głos godowy obserwowanego osobnika również wykazuje charakter mieszany. Na sonogramie B (ryc. 3) widać, że przerwy pomiędzy pojedynczymi głoskami u opisywanego osobnika są dłuższe (nawet dwukrotnie) od analogicznych przerw u dzięcioła zielonego (sonogram C), ale wyraźnie krótsze niż u dzięcioła zielonosiwego (sonogram A). W efekcie cała piosenka nie jest tak pospieszna jak u *P. viridis*, ale wyraźnie szybsza od pieśni *P. canus*. Analiza wykazała też, że cała piosenka jest opadająca ku końcowi (podobieństwo do dzięcioła zielonosiwego), ale nie jest to tak zauważalne jak u *P. canus*, który zaczyna od wyraźnie wysokiego zawołania przechodząc w coraz niższe. U *P. viridis*, nacisk intonacji położony jest na 4–6 głoskę, delikatnie opadając ku końcowi, ale cała pieśń jest utrzymywana raczej na równym poziomie. W sonogramie B można też zauważyć, że podstawowa harmoniczna pojedynczych głosek wykazuje charakter pośredni – widzimy zarówno spłaszczone i opadające w częstotliwości linie pojedynczych zawołań jak u dzięcioła zielonosiwego, jak również głoski w kształcie odwróconego „U”, jak u dzięcioła zielonego (K. Zwoliński, analiza sonogramu).

Ryc. 3. Porównanie sonogramów głosów godowych dzięcioła zielonosiwego *P. canus* (A), mieszańca dzięcioła zielonego i zielonosiwego *P. viridis* x *P. canus* (B) nagrałego w Miechowcach 03.05.2012, oraz dzięcioła zielonego *P. viridis* (C) (ryc. K. Zwoliński)

Fig. 3. Comparison of display songs sonograms of Grey-headed Woodpecker (A), the hybrid between Green and Grey-headed Woodpecker (B) recorded in Miechowice on 03.05.2012 and Green Woodpecker (C).

Zarówno wygląd jak i głos ptaka wskazywał jednoznacznie, iż jest on mieszańcem dzięcioła zielonego (podgatunku nominatywnego) z dzięciołem zielonosiwym (Dmoch 2003, Schmitz i Dumoulin 2004, McCarthy 2006). Obserwacje uzyskały akceptację Komisji Faunistycznej SO PTZool. (2012a, orzeczenia nr 12303 i 12303 bis).

Mieszańce między tymi gatunkami są rzadkie i stwierdzano je w Europie zaledwie kilkakrotnie (McCarthy 2006). Pierwszy raz w roku

1938 w północnej Szwecji (Salomonsen 1947), następnie w latach 1987, 1989 i 1991 w różnych miejscach północno-zachodnich Niemiec (Berger 1990, Südbeck 1991, Bird i Südbeck 2004). W dniach 05–16.04.2003 pojedynczy osobnik stwierdzony był ponadto we wschodniej Belgii (Schmitz i Dumoulin 2004). Literatura rosyjska również przytacza przypadki obserwacji mieszańców notowane od roku 1940 w obwodach riazańskim i moskiewskim (Friedmann 1993, Ivanchev 1993, Friedmann 2011).

Na terenie Polski mieszańce dzięciołów zielonego z zielonosiwym stwierdzono do tej pory siedmiokrotnie. Pierwszej obserwacji dokonano 24.04.2002 nad Biebrzą (Dmoch 2003, Komisja Faunistyczna SO PTZool. 2003), następnie 20.04.2004 na Wysoczyźnie Elbląskiej (Sikora 2006), 22.01.2010 w Lublinie (Komisja Faunistyczna SO PTZool. 2011) i 08.04.2010 w Bytomcu na ziemi lubuskiej (Komisja Faunistyczna SO PTZool. 2012). Aż trzech stwierdzeń dokonano w roku 2012. Prócz opisywanych tu obserwacji z Miechowic mieszańce dzięciołów z rodzaju *Picus* widziano 10.04.2012 w Nowym Mieście nad Pilicą (woj. mazowieckie), oraz 22.04. i 20.06.2012 w Czchowie w Małopolsce (Komisja Faunistyczna SO PTZool. 2012a, sprawy kolejno: nr 12355 i 12408). Obserwacja z Miechowic jest więc piątym stwierdzeniem hybrydy *Picus canus* x *Picus viridis* w Polsce oraz pierwszym takim przypadkiem na Śląsku.

Wszystkie powyższe stwierdzenia, zarówno z Polski jak i innych krajów europejskich pochodzą z terenów leżących na granicy zasięgu jednego z dwóch dzięciołów z rodzaju *Picus* (Schmitz i Dumoulin 2004). Wpisuje się to w ogólnie przyjętą zasadę, że powstawanie par mieszanych u ptaków zachodzi częściej w sytuacji, kiedy jeden z dwóch gatunków jest wyraźnie rzadszy (Randler 2002).

Na Śląsku oba gatunki występują nielicznie na całym obszarze. Choć trendy liczebności dzięcioła zielonego są nieznane, to dzięcioł zielonosiwy wykazuje tu zdecydowany wzrost liczebności już od drugiej połowy XX wieku (Dyrz i in. 1991, Tomiałojć i Stawarczyk 2003). W Miechowicach, dzięcioł zielonosiwy jest wyraźnie liczniejszy od dzięcioła zielonego. W latach 2003–2012 stwierdzono odpowiednio 5–7 i 2–3 par lęgowych tych dzięciołów (dane własne, niepubl.). Większość par dzięcioła zielonosiwego zasiedla obecny tu duży kompleks leśny. Jedynym miejscem gdzie notowano terytorialne zachowania obydwu gatunków jest stary park gdzie dokonano opisanej tu obserwacji mieszańca dzięciołów zielonego i zielonosiwego.

W Europie dużo częstsze od obserwacji samych mieszańców są stwierdzenia par mieszanych obu gatunków. Spośród pięciu obserwowanych par mieszanych w Zachodniej Europie, w czterech przypadkach samica należała do gatunku *P. canus*, natomiast samiec do *P. viridis*. Wynikać to może z faktu, że samice u dzięciołów są dużo bardziej mobilne niż samce. To one aktywnie poszukują wiosną terytorialnych samców. Samicom dzięcioła zielonosiwego, gatunku

o dużo bardziej ograniczonym zasięgu występowania w Europie Zachodniej, dużo łatwiej znaleźć się na terytorium zasiedlonym tylko przez dzięcioły zielone (Schmitz i Dumoulin 2004). Podobnie było w zachodniej Rosji, gdzie na 38 obserwowanych par mieszanych samica była zawsze dzięciołem zielonosiwym (Friedmann 2011).

Analogiczną sytuację obserwuje się w strefie hybrydyzacji dzięcioła dużego *Dendrocopos major* i dzięcioła białoszyjowego *Dendrocopos syriacus*. Pary mieszane tych gatunków spotykane są w Europie dużo częściej niż u dzięciołów z rodzaju *Picus*. W parach tych zdecydowanie częściej samica był gatunek rzadszy, o bardziej ograniczonym zasięgu w Europie, czyli dzięcioł białoszyi (McCarthy 2006). Na 8 par mieszanych między tymi gatunkami obserwowanych w Polsce, aż w 7 przypadkach samica była dzięciołem białoszym (Dudzik i Polakowski 2011).

Wprawdzie obserwacje par mieszanych dzięciołów z rodzaju *Picus* są znane z kilkudziesięciu przypadków, to jednak powstawanie samych mieszańców międzygatunkowych jest nadal zagadkowe. W zachodniej Rosji Friedmann (2011) zaobserwował formowanie się 38 par mieszanych. W 17. przypadkach próby te skończyły się szybkim przepędzeniem jednego z ptaków. Reszta par kontynuowała zaloty, tokowała ze sobą i żerowała razem przez 9–12 dni po czym również dochodziło do opuszczenia terytorium przez któregoś ptaka z pary. Według tego autora przyczyną rozpadania się par mieszanych był brak zrozumienia lub niewłaściwe reagowanie ptaków na zachowania godowe drugiego gatunku. Przez to niezwykle rzadko dochodziło do prób kopulacji między osobnikami z pary i zwykle kończyły się one niepowodzeniem. Tylko u jednej z 38 par stwierdzono zniesienie dwóch jaj, które ostatecznie okazały się niezależone. Wszystkie pary po nieudanych próbach lęgu, ostatecznie opuszczały terytorium. W rezultacie, na kilkadziesiąt obserwowanych w całej Europie par mieszanych u żadnej nie stwierdzono udanego lęgu (Friedmann 2011). Skąd więc biorą się obserwowane coraz częściej mieszańce tych dwóch gatunków? Südbek (1991) zaproponował teorię o pasożytnictwie lęgowym na podstawie obserwacji samicy dzięcioła zielonosiwego, stale przebywającej w terytorium pary dzięciołów zielonych.

Prawdopodobnie samica ta została pokryta przez samca dzięcioła zielonego w wyniku kopulacji pozapartnerskiej i podrzuciła do dziupli pary co najmniej jedno jajo. Takie zbliżenia nie są poprzedzane tokami, są szybsze i intensywniejsze, co zwiększa prawdopodobieństwo zapłodnienia. Po sezonie lęgowym w terytorium tym obserwowano pojedynczego mieszańca, co może dowodzić prawdziwości tej teorii.

Zupełnie inaczej zjawisko powstawania hybrydów widzi Friedmann (2011). Pary dzięciołów *Picus* sp., które z różnych przyczyn tracą pierwsze lęgi podejmują czasem kolejne próby. Odbywa się to zwykle „na szybko” – bez typowych zachowań godowych, nierzadko z przygodnie napotkanymi partnerami. Ptaki nastawiają się wówczas na

intensywne kopulowanie. Zazwyczaj w takich przypadkach tylko jeden osobnik z pary podejmuje się wykarmienia piskląt. Możliwe więc, że podobnie zachowują się osobniki z rozbitych par mieszanych. Jako, że mieszańce w takich gniazdach były prawdopodobnie karmione przez jednego z partnerów, trudno jest stwierdzić, że taki lęg jest lęgiem mieszanym na podstawie obserwacji ptaka dorosłego.

Podczas swoich badań w zachodniej Rosji Ivanchev (1993) i Friedmann (2011) obserwowali również mieszańce dzięciołów z rodzaju *Picus* sparowane z osobnikami czystymi gatunkowo. Do tworzenia się tych par dochodziło łatwiej niż w przypadku par mieszanych *P. canus* x *P. viridis*. Obserwowano zaloty, kopulacje i składanie jaj, z których jednakże żadne nie było zależne. Autorzy stwierdzili więc, że hybrydy dzięciołów z rodzaju *Picus* są najprawdopodobniej bezpłodne.

Fakt coraz częstszych obserwacji mieszańców między tymi dzięciołami wynika zapewne ze wzrostu liczebności dzięcioła zielonosiwego w Środkowej Europie i trwającej mniej więcej od początku lat 90-tych XX wieku. ekspansji tego gatunku w kierunku północnym (Schmitz i Dumoulin 2004). Zjawisko to obserwowane jest również w Polsce, gdzie w ciągu ostatnich lat dzięcioł zielonosiwy skolonizował Wysoczyznę Elbląską i coraz częściej notuje się jego lęgi w Wielkopolsce. W obu regionach do niedawna gniazdował jedynie dzięcioł zielony (Kempa i Kosiński 2003, Tomiałojć i Stawarczyk 2003, Sikora 2006). W związku z tym należy spodziewać się coraz większej liczby stwierdzeń mieszańców między tymi gatunkami oraz powszechniejszego tworzenia się par mieszanych. Warto zwracać uwagę na takie pary w terenie, tym bardziej że sam sposób powstawania mieszańców u dzięciołów *Picus* w dalszym ciągu pozostaje w strefie domysłów i nie został dostatecznie zbadany.

Podziękowania

Pragnę podziękować Justynie Lewandowskiej i Mikołajowi Wojnille za pomoc w przetłumaczeniu dwóch obcojęzycznych artykułów, Łukaszowi Ławickiemu za udostępnienie jednej z wykorzystanych publikacji, oraz Krystianowi Zwolińskiemu za fachowe przeanalizowanie sonogramu z nagranych głosów obserwowanego dzięcioła.

Literatura

- Berger M. 1990. Eine mögliche Hybridform zwischen Grünspecht und Grauspecht aus Münster. *Natur Heimat* 50: 109–110.
- Bird D., Südbeck P. 2004. Erster Nachweis eines Grünspecht x Grauspecht-Hybriden *Picus viridis* x *P. canus* in Sachsen-Anhalt. *Orn. Jber. Mus. Heineanum* 22: 1–3.
- Dmoch A. 2003. Obserwacja mieszańca dzięciołów zielonosiwego *Picus canus* i zielonego *P. viridis* w Polsce. *Notatki orn.* 44: 273–275.
- Dudzik K., Polakowski M. 2011. Przypadki lęgów mieszanych oraz problematyka identyfikacji mieszańców międzygatunkowych dzięcioła białoszyjnego *Dendrocopos syriacus* i dzięcioła dużego *Dendrocopos major* w Polsce. *Chrońmy Przyr. ojcz.* 67(3): 254–260.

- Duivendijk N. van 2011. Advanced Bird ID Handbook. The Western Palearctic. New Holland Publishers, London.
- Dyrz A., Grabiński W., Stawarczyk T., Witkowski J. 1991. Ptaki Śląska. Monografia faunistyczna. Uniwersytet Wrocławski, Zakład Ekologii Ptaków, Wrocław.
- Friedmann V. S. 1993. Some observations on formation of a mixed pair of Grey-headed Woodpecker (*Picus canus* Gm.) and Green Woodpecker (*P. viridis* L.). *Sb. Trud. zool. Muz.* 30: 183–196.
- Friedmann V. S. 2011. A riddle of the Green Woodpecker: how appear hybrids with the Grey-headed Woodpecker? *Berkut* 20: 127–138.
- Ivanchev V. P. 1993. A case of hybridization of woodpeckers of genus *Picus*. *Sb. Trud. zool. Muz.* 30: 197–200.
- Kempa M., Kosiński Z. 2003. Ekspansja i pierwsze przypadki gniazdowania dzięcioła zielonosiwego *Picus canus* w Wielkopolsce. *Notatki orn.* 44: 131–135.
- Komisja Faunistyczna SO PTZool. 2003. Rzadkie ptaki obserwowane w Polsce w roku 2002. *Notatki orn.* 44: 195–219.
- Komisja Faunistyczna SO PTZool. 2011. Rzadkie ptaki obserwowane w Polsce w roku 2010. *Ornis pol.* 52: 117–149.
- Komisja Faunistyczna SO PTZool. 2012. Rzadkie ptaki obserwowane w Polsce w roku 2011. *Ornis pol.* 53: 105–140.
- Komisja Faunistyczna SO PTZool. 2012a. Orzeczenia pozytywne wydane w roku 2012. [Online:] <http://www.komisjafaunistyczna.pl> [27.12.2012].
- McCarthy E. M. 2006. Handbook of Avian Hybrids of the World. Oxford University Press, Oxford.
- Randler C. 2002. Avian hybridization, mixed pairing and female choice. *Animal Behav.* 63: 103–119.
- Salomonsen F. 1947. En Hybrid mellem Grønspætte (*Picus v. viridis* L.) og Gråspætte (*Picus c. canus* Gm.). *Vår Fågevärld* 6: 141–144.
- Schmitz L., Dumoulin R. 2004. Hybridation des Pics vert et cendré (*Picus viridis*, *P. canus*) en Belgique. *Aves* 41: 91–106.
- Svensson L., Grant P. J., Mullarney K., Zetterström D. 2009. Collins Bird Guide. 2nd rev. and enl. Ed. HarperCollins, London.
- Sikora A. 2006. Rozmieszczenie i liczebność dzięcioła zielonosiwego *Picus canus* na Wysoczyźnie Elbląskiej i jego ekspansja na Warmii i Mazurach. *Notatki orn.* 47: 32–42.
- Südbeck P. 1991. Ein neuer Bastard zwischen Grün- und Grauspecht (*Picus viridis*, *P. canus*). *Ökol. Vogel* 13: 89–110.
- Tomiałojć L., Stawarczyk T. 2003. Awifauna Polski. Rozmieszczenie, liczebność, zmiany. Polskie Towarzystwo Przyjaciół Przyrody „pro Natura”, Wrocław.
- [Online:] <http://forum.przyroda.org>
